

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Демчук Олена Олександрівна

УДК: 159.923:378

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

КИЇВ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України

- Науковий керівник:** доктор психологічних наук, професор
Ямницький Вадим Маркович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри практичної психології та
психотерапії.
- Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор
Шевченко Наталія Федорівна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри педагогіки та психології
освітньої діяльності;
- кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник
Пенькова Олена Іванівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН
України, провідний науковий співробітник
лабораторії особистості імені П.Р.Чамати

Захист відбудеться 16 січня 2013 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “15” грудня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відродження української нації, процеси якого відбуваються сьогодні у нашому суспільстві, спирається, насамперед, на розвиток відповідальності, свідомості, духовності та творчого потенціалу особистості. Особливості реалізації означених якостей вивчаються і розробляються новим психологічним напрямом - психологією життя особистості, що ґрунтується на парадигмі життєтворчості. Теоретичні і прикладні аспекти проблеми життєтворчості тісно пов'язані з поняттям творчої особистості, її саморозвитку (Г. Костюк та ін.), самореалізації (Л. Коростильова, Н. Сарджвеладзе та ін.), самоактуалізації (А. Маслоу та ін.), особистісного зростання (Н. Бітянова, К. Роджерс та ін.) та виступають предметом дослідження як академічного психологічного напрямку (Н. Ануфрієва, О. Донченко, Г. Несен, Л. Сохань, А. Сухоруков, Т. Титаренко, В. Шинкарук, та ін.), так і новітніх підходів до вивчення закономірностей внутрішнього світу людини (Є. Варламова, С. Степанов, І. Семенов та ін.).

Однією з провідних компонент життєтворчості виступає життєва компетентність, яка розглядається в сучасній психології як сукупність знань життєвих законів, умінь їх застосовувати у власному житті та неповторного індивідуального досвіду особистості. Феноменологічне поле життєвої компетентності особистості представлено дослідженнями її окремих різновидів – комунікативної (Ю. Габермас, Ю. Жуков, Л. Петровська), професійної (А. Маркова, Н. Шевченко), інформаційної (В. Акуленко, М. Дзугоева, О. Зайцева, Н. Рудницький, О. Толстих), соціальної (Г. Білицька, А. Брушлинський, Є. Руденський, Р. Ульріх) компетентності тощо.

У державній програмі модернізації освіти компетентнісний підхід оголошується одним з важливих концептуальних положень оновлення її змісту. При цьому в якості центрального виокремлюється поняття „життєвої компетентності” як таке, що має інтегративну природу та забезпечує ефективність функціонування особистості у соціумі. Освітня система сучасного суспільства покликана відповідати на потреби суспільства в різноманітних компетентностях високого рівня.

Процеси формування життєвої компетентності особистості мають власні вікові, психологічні, структурні та динамічні закономірності, на висвітлення яких спрямоване означене дослідження. Проте досить часто перебіг цих процесів відбувається стихійно, що може викликати різного роду дезадаптації особистості в соціумі. Вочевидь спеціалісти з розв'язання таких проблем – майбутні практичні психологи – в першу чергу повинні самі мати не тільки високий фаховий рівень, але й високу життєву компетентність. Натомість у сучасних психологічних дослідженнях проблема забезпечення відповідного рівня життєвої компетентності психологів висвітлена недостатньо. Актуальність проблеми формування життєвої компетентності в межах навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах зумовило вибір теми нашого дослідження: **„Психологічні чинники формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах наукової теми „Розвиток життєвої компетентності особистості”, що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету (номер держреєстрації 0111U001029). Тема дисертації затверджена Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 1 від 30.08.2004 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 5 від 16.06.2009 р.).

Мета: теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити психологічні чинники формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів, розробити психологічну технологію оптимізації цього процесу у вищих навчальних закладах.

Завдання:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз категорії життєвої компетентності особистості, визначити психологічні чинники її формування.
2. Встановити вікові особливості формування життєвої компетентності в період ранньої дорослості.
3. Визначити психологічні особливості та чинники формування життєвої компетентності в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.
4. Розробити й експериментально апробувати технологію формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів в процесі професійної підготовки.

Об'єкт: життєва компетентність особистості.

Предмет: психологічні чинники формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Гіпотеза: життєва компетентність – складне поліструктурне утворення, чинники формування якого (компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності, особистісна зрілість) виступають необхідними і достатніми умовами перетворення особистості на суб'єкт життєтворчості; процес формування життєвої компетентності майбутніх психологів буде ефективним за умови організації комплексного психологічного впливу, спрямованого на розвиток її структурних компонентів: провідних життєвих та професійних компетенцій, особистісних якостей (креативність, емоційно-вольовий потенціал) та системоутворювальних характеристик (цінності та ціннісні орієнтації, мотивація, рефлексія, самосвідомість).

Методи дослідження. У процесі дослідження з метою розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутих припущень використано комплекс *теоретичних* (теоретико-методологічний аналіз проблеми, категоріальний аналіз, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних, моделювання) та *емпіричних* (анкетування, тестування, спостереження, психолого-педагогічний експеримент) методів.

Для досягнення поставлених цілей дослідження застосовано комплекс методик: „Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності” Н. Фетіскіна, „Індикатор копінг-стратегій” Д. Амірхана, адаптований „Опитувальник особистісної зрілості” Ю. Гільбуха, „Рівень самоактуалізації” (САМОАЛ) (Н. Каліної), методика „Рівень онтогенетичної рефлексії”, тест „Смисло-життєвих орієнтацій” Д. Леонтєва.

У роботі використовувалися методи *математичної статистики*: факторний аналіз; ϕ^* - коефіцієнт кутового перетворення Фішера, методи комп'ютерної обробки експериментальних даних (програма SPSS 13.0) та якісної інтерпретації результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету впродовж 2006 – 2011 років. Загальна кількість досліджуваних становила 256 осіб, з них – 120 студентів 1 – 2 курсів та 136 студентів 3 – 4 курсів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* представлено концептуально-методичний підхід до проблеми формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів у контексті психології життєтворчості особистості, що полягає в конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ розвитку життєвої компетентності особистості впродовж професійного навчання; здійснено системне вивчення феномена життєвої компетентності, визначено й описано його структуру, внутрішні психологічні чинники (компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності, особистісну зрілість) як необхідні та достатні умови становлення особистості суб'єктом життєтворчості. Розкрито зовнішні психологічні чинники (умови, за яких процес набуває ефективності). Розроблено психологічні засади життєвої компетентності особистості як психологічної категорії на рівні психологічного конструкту, визначено її процесуально-динамічні особливості й психологічні механізми, описано феноменологію. Розроблено критерії диференційної діагностики її рівневої динаміки, доведено необхідність запровадження системи спрямованого психологічного впливу з урахуванням специфіки освітнього середовища вищих навчальних закладів;

- *розширено зміст та уточнено* сутність поняття „життєва компетентність особистості” в межах психології професійного становлення та психології життєтворчості особистості; знання про особливості формування життєвої компетентності особистості в період професійного навчання; про умови та особливості внутрішньої динаміки; форми і методи психологічного забезпечення;

- *набуло подальшого розвитку* уявлення про комплекси провідних життєвих та професійних компетенцій, особистісних якостей та системоутворювальних характеристик, розвиток яких забезпечує процес професіоналізації майбутнього психолога; види та зміст діяльності психолога у методичному забезпеченні процесу формування життєвої компетентності майбутніх психологів в умовах фахової підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на підставі змісту психологічного конструкту життєвої компетентності особистості розроблено діагностичний комплекс методик, визначено критерії оцінювання параметрів, розкрито психологічний зміст відносних рівнів життєвої компетентності майбутніх психологів. Обґрунтовано, розроблено, апробовано та впроваджено технологію розвитку життєвої компетентності майбутніх практичних психологів, яка може бути застосована у практиці психосоціальної роботи з населенням, центрах творчості й соціальної роботи, професійній підготовці фахівців в умовах вищих навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Результати дослідження апробовано на II Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців „Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції „Освіта, наука та самореалізація молоді” (Рівне, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми практичної психології” (Херсон, 2009), III Міжнародній науково-практичній конференції „Здоров’я, освіта, наука та самореалізація молоді” (Луцьк, 2011), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Психосоціальний розвиток особистості: формування життєвих перспектив” (Рівне, 2007), I Всеукраїнській науково-практичній конференції „Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку” (Рівне, 2008), на II Всеукраїнській науково-практичній конференції „Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку” (Рівне, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Людина в сучасному світі: психологічна допомога та супровід” (Луганськ, 2011). Провідні теоретичні та практичні положення дисертації доповідалися на звітних наукових конференціях викладачів, співробітників, докторантів, аспірантів та студентів Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2007-2011), обговорювалися на засіданнях кафедр загальної психології та психодіагностики, практичної психології та психотерапії і вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Результати дисертації *впроваджено* у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців у галузі психології на базі Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 82 від 05 червня 2012 року), Рівненського інституту слов’янознавства Київського славістичного університету (довідка № 461 від 05 червня 2012 року), Запорізького національного університету (довідка № 01-25/81 від 06 червня 2012 року).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 12 публікаціях автора. Серед них 9 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, 3 статті - у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань, із них 5 іноземними мовами), 6 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 187 сторінках. Робота містить 14 таблиць і 22 рисунки на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, сформульовано його об'єкт, предмет, мету, гіпотези й завдання, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи. Наведено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів, публікації за темою дисертації та структуру роботи.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічний аналіз проблеми життєвої компетентності особистості»** - викладено результати теоретико-методологічного аналізу сучасного стану проблеми в контексті концепції життєтворчості. Розглянуто структуру поняття, чинники, детермінанти, вікові і психологічні особливості становлення життєвої компетентності, побудовано психологічний конструкт та описано його феноменологію.

На основі теоретичного аналізу з'ясовано, що проблема життєвої компетентності особистості є предметом досліджень різноманітних галузей наукових досліджень. Найбільш розробленими є її педагогічний (Б. Вульфсон, С. Гессен, В. Долл, І. Єрмаков, Т. Каткова, О. Кононко, Дж. Куллахан, Л. Пермінова, Ж. Перре, Дж. Равен, Б. Рей, М. Рижаків, І. Тараненко, Г. Халаш), соціально-психологічний (К. Абульханова-Славська, В. Дружинін, О. Коржова, А. Мінаєв, Л. Мітіна, К. Обуховський, Л. Петровська, М. Попова, Л. Сохань, Е. Старовойтенко, Т. Титаренко, В. Циба) та соціологічний (З. Бауман, П. Бергер, П. Бурдьє, Е. Гідденс, О. Злобіна, Л. Іонін, І. Мартинюк, Т. Лукман, Т. Резнік, Ю. Резнік, Н. Соболева, В. Тихонович, У. Томас, А. Шюц) аспекти. Для більшості означених досліджень притаманний підхід до розуміння проблеми життєвої компетентності як складової життєтворчості особистості.

Філософсько-рефлексивне поле життєвої компетентності особистості формується і розвивається завдяки дослідженням її окремих різновидів – комунікативної (Ю. Габермас, Ю. Жуков, Л. Петровська, А. Сікурел), професійної (А. Маркова, Н. Шевченко), інформаційної (В. Акуленко, М. Дзугоева, О. Зайцева, Н. Насиров, Н. Рудницький, А. Семенов, О. Толстих), соціальної (Г. Білицька, А. Брушлинський, Н. Казарінов, С. Краснокутська, Є. Руденський, Р. Ульріх) компетентності тощо.

Серед найважливіших доробків психологічної науки для міждисциплінарних досліджень життєвої компетентності особистості виокремлюються: концептуальне оформлення і теоретичний опис проблеми життєтворчості (Л. Сохань, Г. Несен та ін.); концепція життєтворчості Д. Леонтєва; „Я”-концепція в її різних теоретичних формах експлікації (концепції інтегральної індивідуальності В. Мерліна, метаіндивідуального світу наукової школи Л. Дорфмана та ін.); розробка у соціальній психології проблемного поля індивідуального стилю діяльності (Л. Виготський, О. Леонтєв, П. Гальперин, Б. Теплов, В. Мерлін та ін.).

Життєву компетентність вчені розглядають як детермінанту саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, життєтворчості. Вона передбачає відповідний до вікових можливостей та індивідуальної історії життя рівень розвитку *особистісних*

механізмів, зокрема таких як: наслідування, ідентифікація, імітація, емпатія, рефлексія, образ „Я”, совість (О. Кононко та ін.).

Компетентність тісно пов'язана з поняттями „зрілість”, „готовність” до виявлення соціальної активності, „індивідуальний стиль життєдіяльності”, системою ціннісних орієнтацій особистості. Системоуворювальною складовою життєвої компетентності називають відповідальність особистості за свою долю, за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки (М. Степаненко та ін.). Особистісні риси компетентної людини є близькими до рис самоактуалізованої особистості (В. Зарицька, В. Циба та ін.).

Механізмом розвитку життєвої компетентності вчені вважають самоактуалізацію (І. Єрмаков та ін.). Процес формування життєвої компетентності залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається особистість. З іншого боку, наявний рівень життєвої компетентності особистості визначає вибір нею життєвого шляху.

Теоретичною основою дослідження ми обрали концепцію розвитку життєтворчої активності В. Ямницького, в межах якої життєва компетентність особистості розглядається як одна з провідних компонент життєтворчості. Згідно визначеного підходу розглядаємо життєву компетентність як цілісне утворення, яке становить складну системну властивість усієї особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання та проблеми; здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях.

У структурі життєвої компетентності можемо виокремити такі компоненти: *когнітивний*: знання про життя, світ, життєвий досвід; *емоційно-вольовий*: інтерес до життя, ініціативність, готовність до розв'язання життєвих ситуацій; *поведінково-діяльнісний*: соціальність, комунікативність, відповідальність, вміння та навички розв'язувати життєві ситуації, життєві стратегії; *мотиваційний*: особистісне зростання, саморозвиток, самоактуалізація, пізнання; *рефлексивно-оцінний*: самооцінка, розвинена рефлексія.

Зважаючи на складний системний характер поняття, на підставі системного підходу (І. Блауберг, В. Ганзен, М. Сетров, Г. Щедровицький та ін.) нами було побудовано психологічний конструкт життєвої компетентності особистості, визначено його структуру, психологічні чинники та феноменологію (рис.1).

Було отримано чотири квадранти, кожен з яких відбиває континуум специфічних властивостей життєвої компетентності особистості та являє собою характеристику певного її виміру. Перший квадрант репрезентує найвищий, *суб'єктивний* вимір життєвої компетентності, який характеризується високим компетентнісним потенціалом, готовністю до виявлення активності, особистісною зрілістю і виявляється у життєтворчості особистості. Другий - відображає сполучення високого потенціалу та відмови від творчості, що спрямовує активність особистості у напрямі вдосконалення своїх життєвих стратегій – до адаптації, і відповідно може розглядатися як *адаптаційний* вимір життєвої компетентності.

Третій квадрант є повністю протилежним до першого і зображує вимір *життєвої некомпетентності*. І четвертий – визначається низьким компетентнісним потенціалом, особистісною незрілістю, проте прагненням до творчості життя. Прагнення творчості без розвитку необхідних засобів та відповідальності дозволяє говорити про маргінальний тип спрямованості активності без врахування соціальних орієнтирів і складає *дезадаптаційний* вимір життєвої компетентності особистості.

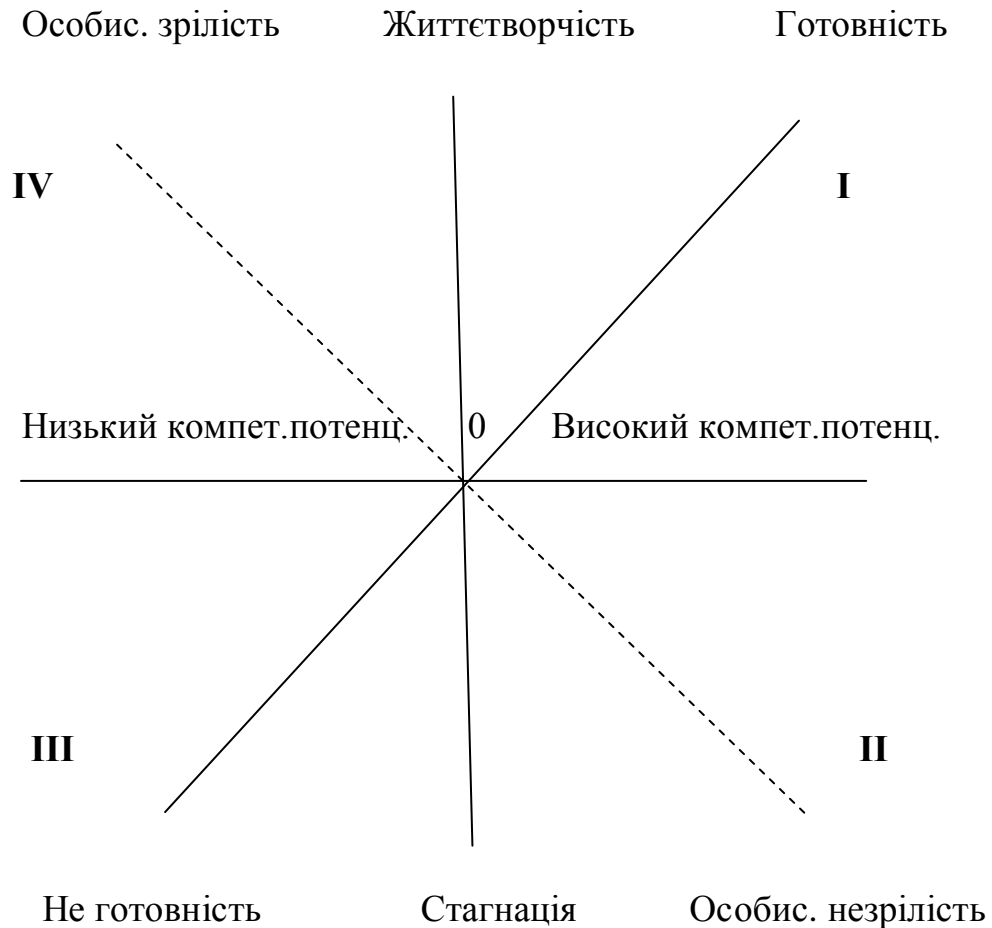

Рис.1. Цілісність життєвої компетентності особистості у вигляді матриці

Системний опис життєвої компетентності особистості як цілісного об'єкта дозволив визначити його провідні психологічні чинники: компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності, особистісну зрілість; та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, адаптаційний, дезадаптаційний та вимір життєвої некомпетентності.

Аналіз співвідношення вікових проміжків і завдань розвитку юнацького (Л.І.Божович, І.С.Кон, А.В.Мудрик, Х.Ремшміт, Д.Й.Фельдштейн, П.А.Шавир та ін.) та дорослого віку (Б. Ананьєв, О. Кронік, Ю. Кулюткін, Н. Підгорецька, С. Рибалко, О. Степанова, Г. Сухобська та ін.) в контексті виявлення передумов формування життєвої компетентності особистості та результати сучасних досліджень (І. Дикун, В. Зарицька, І. Ящук та ін.) надають підстави стверджувати, що сензитивним періодом для формування основних її підструктур виступає юнацький вік. Сприятливими факторами такого формування є закономірності

психічного розвитку (завершення розвитку найголовніших психічних функцій, важливі новоутворення), провідної діяльності та зони найближчого розвитку. Означені положення виступили підґрунтям подальшого експериментального дослідження проблеми життєвої компетентності особистості.

У другому розділі – **«Емпіричне вивчення сформованості життєвої компетентності майбутніх психологів»** представлено організаційні та методичні основи дослідження особливостей сформованості життєвої компетентності майбутніх психологів. Характеризується комплекс психодіагностичних методів дослідження; подано кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту, на основі яких виявлено вікові особливості, емпіричні кореляції, критерії, рівні та динаміка даного психічного утворення в умовах професійного навчання.

З метою експериментальної перевірки гіпотез, що були сформульовані в ході наукового пошуку, нами було започатковано експериментальне дослідження, що проводилось упродовж 2006-2011 років зі студентами-психологами Рівненського державного гуманітарного університету. Загальна кількість досліджуваних становила 256 осіб, серед них на етапі пошукового дослідження – 120 студентів 1-2 курсів, 136 студентів 3-4 курсів.

Мета емпіричної частини дослідження охоплювала два взаємопов'язані напрями: вивчення рівня та особливостей сформованості життєвої компетентності майбутніх психологів; розробка та експериментальна перевірка ефективності технології її формування.

Основні завдання констатувального етапу експерименту включали: 1) вивчення вихідного рівня індивідуально-особистісних характеристик, які, згідно припущення, є системоутворювальними з позицій подальшого формування життєвої компетентності; 2) експериментальне підтвердження теоретичних уявлень щодо комплексів провідних особистісних якостей, розвитком яких забезпечується процес формування життєвої компетентності особистості в умовах професійного навчання.

Діагностичний комплекс методик, розроблений на підставі змісту психологічного конструкту життєвої компетентності особистості, включав методичний інструментарій, який дозволив на практиці зафіксувати провідні особливості цього складного системного феномена. Добір конкретних методик здійснювався нами у відповідності до феноменологічних проявів, окреслених психологічними чинниками життєвої компетентності особистості: компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності, особистісна зрілість.

До кожної використаної методики були визначені критерії оцінювання показників життєвої компетентності студентів, представлених у діагностичному комплексі, та розкрито психологічний зміст відносних рівнів життєвої компетентності студентів. Відносні рівні, представлені сукупністю показників діагностичного комплексу, були співвіднесені нами з вимірами життєвої компетентності, визначеними у ході побудови психологічного конструкту: високий рівень відповідав суб'єктному виміру життєвої компетентності, середній – адаптаційному, і низький – дезадаптаційному або виміру життєвої некомпетентності.

Сукупність результатів за методиками діагностичного комплексу дозволила встановити, що за переважною більшістю показників між групами студентів-психологів перших та четвертих курсів значущих відмінностей не виявлено. Рівень перцептивно-інтерактивної компетентності респондентів обох груп характеризувався середніми значеннями в межах норми на тлі відносно високих значень показників соціальної автономності та низьких – соціальної адаптивності та взаємовпливу ($\varphi^*=1,78$; $p \leq 0,05$). Зафіксовано недостатній рівень розвитку онтогенетичної рефлексії в цілому по виборці.

Респонденти обох груп активно використовували всі три типи копінг-стратегій. Переважна більшість студентів першого курсу частіше обирала у проблемних ситуаціях стратегію пошуку соціальної підтримки ($\varphi^*=2,01$; $p \leq 0,01$), натомість старшокурсники - стратегію розв'язання проблем. До стратегії уникнення проблем респонденти, вочевидь, зверталися в особливих випадках.

Значення інтегрального показника самоактуалізації в цілому по виборці коливалися в межах середніх значень, що вказує на недостатній рівень репрезентації цієї якості по групах. Відмінності між результатами груп респондентів мали ситуативний характер – вірогідні відмінності зафіксовано лише за показниками спонтанності ($\varphi^*=2,11$; $p \leq 0,01$) та креативності ($\varphi^*=1,79$; $p \leq 0,05$). Студенти-першокурсники досягали середнього рівня самоактуалізації за рахунок домінування за показниками спонтанності, креативності, автономності та цінностей. Натомість старшокурсники забезпечували середній рівень самоактуалізації за рахунок переважання у показниках орієнтації у часі, потреби у пізнанні, саморозуміння, аутосимпатії, контактності та гнучкості у спілкуванні. За методикою „Смисловиттєвих орієнтацій” показники осмисленості життя майбутніх психологів знаходилися у межах середнього рівня з ситуативними відмінностями за окремими показниками.

Отже, за більшістю показників методик діагностичного комплексу рівень сформованості компонентів життєвої компетентності майбутніх психологів в цілому був визначений як середній. Лише значення компонента „Особистісна зрілість” знаходилися в зоні низьких значень, при цьому за окремими шкалами методики зафіксовано вікові відмінності ($\varphi = 1,69$; $p \leq 0,05$) між результатами студентів першого та четвертого курсів у напрямку зростання числових значень показників від молодших до старших курсів. Наявність вірогідних відмінностей ($\varphi^*=2,01$; $p \leq 0,01$) у використанні студентами-старшокурсниками більш зрілих копінг-стратегій та зафіксована тенденція до зростання результатів старшокурсників за показниками методики особистісної зрілості виступила підтвердженням гіпотези щодо сензитивного періоду розвитку життєвої компетентності майбутніх психологів.

У сукупності з практичною відсутністю значущих відмінностей за більшістю показників респондентів, встановлений рівень сформованості життєвої компетентності може вважатися недостатнім для розв'язання різноманітних життєвих завдань за межами навчального закладу. Така ситуація характеризує традиційну систему професійного навчання в університеті, яка створює недостатньо сприятливі умови для розвитку життєвої компетентності особистості студента та ставить питання про необхідність запровадження її цілеспрямованого формування.

З метою уточнення напрямів змістовного наповнення технології формування життєвої компетентності у системі професійної освіти майбутніх психологів та верифікації теоретичних положень концептуальної частини дослідження ми використали процедуру факторного аналізу. Факторний аналіз, проведений за результатами діагностування респондентів згідно даних констатувального етапу експерименту, засвідчив, що процес формування життєвої компетентності особистості майбутнього психолога в умовах професійного навчання відзначається складною багатофакторною структурою. У взаємовідносинах показників визначено багатозначні зв'язки, що вказують на складний характер взаємозв'язку внутрішніх чинників формування життєвої компетентності та розкривають специфіку взаємовідносин як окремих показників між собою, так і їх комплексів.

У результаті факторизації кореляційної матриці 35 показників діагностичного комплексу отримано 4 фактори, що характеризують процес формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів в умовах професійного навчання: *осмисленість життя, самоактуалізація, особистісна зрілість, активність соціальної взаємодії.*

Як засвідчило порівняння отриманих факторів з виокремленими на етапі побудови психологічного конструкту життєвої компетентності чинниками цього феномена, кожен з визначених теоретичним шляхом чинників знайшов своє відображення серед чотирьох факторів відповідного змісту та структури, що підтвердило результати теоретичних побудов та створило підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження.

Емпіричні результати, одержані на констатувальному етапі дослідження, в цілому: підтвердили запропоноване концептуальне та теоретичне підґрунтя дисертації; засвідчили недостатній рівень сформованості життєвої компетентності майбутнього психолога в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів; виступили підґрунтям необхідності побудови та запровадження технології її формування; спонукали конкретизувати підстави, провідні напрями та особливості розробки такої технології в умовах професійного навчання, визначити зовнішні психологічні чинники ефективного формування життєвої компетентності майбутніх психологів.

Третій розділ **«Експериментальне дослідження особливостей формування життєвої компетентності в умовах вищих навчальних закладів»** висвітлює теоретичні засади побудови технології формування життєвої компетентності: її мету, завдання, принципи, форми та методи психологічного впливу. З позицій визначення ефективності розробленої технології проаналізовано якісні та кількісні результати її апробації у навчальному процесі ВНЗ. Виявлено динаміку рівнів життєвої компетентності в експериментальній та контрольній групах в умовах цілеспрямованого психологічного впливу.

Емпіричні результати, одержані на констатувальному етапі дослідження, дозволили конкретизувати підстави та особливості побудови технології формування життєвої компетентності майбутніх психологів. На підставі проведеного літературного пошуку та аналізу літературних джерел, серед відомих методів психологічного впливу нами був виокремлений сучасний ефективний

інструментарій, який найбільш повно відповідає завданню поєднання активної діяльності, відповідальності, творчості та отримання життєвого досвіду. Обраний метод відомий у науковій літературі як метод проектів. Розробку методу проектів здійснювали Дж. Дьюї, Д. Каттерік, В. Кілпатрик, В. Монда, А. Папандреу, Д. Снезден та ін. У вітчизняній педагогіці метод проектів досліджували В. Гузеєв, Д. Левітес, Є. Полат, Г. Селевко та українські К. Баханов, С. Избаш, А. Касперський, Т. Кручиніна, О. Олексюк, О. Пехота, О. Пометун, С. Сисоєва, М. Чобітько, та ін. Серед прикладних аспектів досліджень життєтворчості особистості метод проектів використовується як ефективний інструмент формування життєвої компетентності (В. Доній, І. Єрмаков, Г. Ковганич, Л. Сохань, Г. Несен, В. Нищета, В. Слінчук та ін.).

Здійснений нами аналіз літературних джерел засвічує, що анонсований метод повною мірою відповідає змісту внутрішніх чинників феномену життєвої компетентності особистості та може бути використаний з метою її формування: підвищує *компетентнісний потенціал* – надає можливість набуття знань, умінь та навичок, необхідних для успішного функціонування у соціумі; спонукає до *виявлення активності* та розв'язання життєвих ситуацій; забезпечує набуття *особистісної зрілості*, розвиток самосвідомості та рефлексії; перетворює особистість на суб'єкта власної *життєтворчості*, що припускає свідоме поставлення цілей, бачення власного майбутнього, відшукування та створення власних смислів, їх творчу реалізацію тощо.

Проведений аналіз дозволив виокремити *зовнішні психологічні чинники* формування життєвої компетентності особистості в умовах спрямованого психологічного впливу, що відповідають використуванню технологій і відображаються в побудові середовища: позитивна емоційна насиченість; атмосфера довіри, безпеки, взаєморозуміння та комфорту; толерантність і безоцінність, рольова нерегламентованість, децентрованість, наявність креативних зразків; спрямованість на перебування в процесі (тут і тепер); проблемність і невизначеність, образно-інформаційна збагаченість; надпредметність, метакогнітивний, інтегративно-діяльнісний характер середовища; груповий характер використання.

У процесі побудови технології відповідно до робочої гіпотези нами були визначені три взаємопов'язані між собою етапи, а саме: 1) набуття студентами провідних життєвих та професійних компетенцій; 2) розвиток особистісних якостей (креативність, емоційно-вольовий потенціал) та 3) системоутворювальних характеристик (цінності та ціннісні орієнтації, мотивація, рефлексія, самосвідомість). Досягнення мети кожного з етапів забезпечувалося використанням комплексу методів, представлених лекційним, тренінговим та проектним модулями.

У відповідності з визначеною метою формувальний експеримент реалізувався упродовж трьох етапів. Змістом першого етапу було сприяння успішній адаптації першокурсників до навчального закладу, формування професійних уявлень та провідних життєвих компетенцій. На цьому етапі провідними засобами виступили цикли лекцій та відеоматеріалів із забезпечення політико-правової, економічної та екологічної компетенцій. Також студенти виконували навчальні проекти зі

спеціальності. Проблемна ситуація першокурсників пропрацьовувалася за допомогою тренінгу соціально-психологічної адаптації.

На другому етапі перед студентами поставало завдання набуття особистісних якостей, розвитком яких забезпечується процес формування життєвої компетентності. Це, насамперед, такі особистісні утворення, як креативність, комунікативна компетентність, емоційно-вольовий потенціал. Відповідно до змісту цього етапу лекційний модуль обіймав цикл лекцій та відеоматеріалів із забезпечення когнітивної, емоційно-вольової, комунікативної компетенцій. Проводилися тренінги креативності, комунікативної компетентності, партнерського спілкування; сензитивності; емоційної стійкості тощо. Студенти виконували навчальні проекти зі спеціальності.

Третій етап експерименту був вирішальним з позицій формування системоутворювальних характеристик особистості – відповідальності, готовності до розв'язання життєвих ситуацій, особистісної зрілості. Зміст цього етапу складала: цикл лекцій та відеоматеріалів із забезпечення соціальної, організаційної, духовної, життєтворчої компетенцій; тренінги особистісного зростання; прийняття рішень; саморегуляції; рефлексії; асертивності; ціннісних орієнтацій тощо та активізація життєтворчого потенціалу студентів у межах методу проектів.

Перший та другий етапи були розраховані на один навчальний семестр, третій - як найбільш складний та відповідальний, обіймав два семестри: перша його частина була присвячена лекційним та тренінговим технологіям, друга – методу проектної діяльності.

Експериментальну групу для участі у формувальному етапі склали студенти-психологи першого курсу. Зважаючи на те, що на момент контрольного експерименту респонденти експериментальної групи завершували навчання на другому курсі, контрольну групу було сформовано з числа студентів-психологів другого курсу (по 60 осіб в кожній).

Результати контрольного етапу засвідчили наявність позитивної динаміки показників респондентів експериментальних груп за відносними рівнями сформованості життєвої компетентності у порівнянні з результатами констатувального експерименту.

За показниками методики перцептивно-інтерактивної компетентності зафіксовано значущі відмінності за φ^* -коефіцієнтом кутового перетворення Фішера: показники соціальної автономності ($\varphi=2,04$; $p \leq 0,01$), соціальної адаптації ($\varphi=2,12$; $p \leq 0,01$), взаємовпливу ($\varphi =1,79$; $p \leq 0,05$) і соціальної активності ($\varphi =1,79$; $p \leq 0,05$), показники взаємопізнання, взаєморозуміння та соціальної автономності підвищилися із середнього рівня до зони високих результатів (по контрольній групі всі результати знаходяться в зоні середніх значень). За показником рефлексії в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка числових даних на рівні значущих відмінностей ($\varphi=2,21$; $p \leq 0,01$). Після формувального експерименту в експериментальній групі домінуючою виступає копінг-стратегія вирішення проблем, виражена на високому рівні, числові значення стратегії пошуку соціальної підтримки дещо знизилися в межах середнього рівня, а стратегія уникнення невдач тепер представлена низьким рівнем вираженості. Достовірність означених змін

підтверджується статистично: стратегія вирішення проблем (ЕГ) ($\varphi=2,87$; $p \leq 0,01$); стратегія пошуку соціальної підтримки (КГ-ЕГ) ($\varphi=2,51$; $p \leq 0,01$); стратегія уникнення невдач (КГ-ЕГ) ($\varphi=2,32$; $p \leq 0,01$). За методикою самоактуалізації у респондентів експериментальної групи зафіксовано зростання значення інтегрального показника до високого рівня ($\varphi=2,87$; $p \leq 0,01$), а також зростання значень показників контактності ($\varphi=3,07$; $p \leq 0,01$), автономності ($\varphi=2,77$; $p \leq 0,01$), потреби у пізнанні ($\varphi=2,58$; $p \leq 0,01$), погляду на природу людини ($\varphi=2,87$; $p \leq 0,01$). Відзначено підвищення загального показника осмисленості життя в експериментальній групі до межі середнього та високого рівнів, яке відбулося за рахунок суттєвого зростання показників локусу контролю Я ($\varphi=2,31$; $p \leq 0,01$), локусу контролю життя ($\varphi=2,27$; $p \leq 0,01$) і спрямованості на результат ($\varphi=2,22$; $p \leq 0,01$). Значення показників особистісної зрілості респондентів підвищилися порівняно із вихідними значеннями до високого рівня ($\varphi=3,11$; $p \leq 0,01$). Відбулися також зміни окремих показників методики: відношення до власного Я ($\varphi=2,11$; $p \leq 0,01$), життєва позиція ($\varphi=2,34$; $p \leq 0,01$), здатність до психологічної близькості ($\varphi=2,15$; $p \leq 0,01$). На рівні тенденції зросли також показники мотивації досягнення та громадянського обов'язку.

Узагальнені результати контрольного етапу експерименту представлено в таблиці.

З таблиці 1 випливає, що підвищення компетентнісного потенціалу респондентів у напрямку від середнього до високого рівня представленості відбулося за рахунок підвищення таких показників перцептивно-інтерактивної компетентності, як взаємопізнання, взаєморозуміння та соціальна автономність, показники ж взаємовпливу, соціальної активності та адаптивності поряд із їх збільшенням залишилися в зоні середніх значень.

Життєтворчий потенціал, початково представлений середнім рівнем вираженості характеристик, на прикінцевому етапі підвищився до високого рівня за рахунок підвищення значень показників осмисленості життя: задоволеності самореалізацією, локусу контролю Я, керованості життям. Дещо меншими темпами відбувалися зміни за показниками життєвих цілей та емоційної насиченості життя.

Готовність до виявлення активності, представлена початково результатами середнього рівня, на прикінцевому етапі характеризується підвищенням рівня самоактуалізації, домінуванням стратегії розв'язання проблем та низьким рівнем використання стратегії уникнення невдач.

Показник особистісної зрілості представлено найбільш суттєвими змінами: здатність до психологічної близькості та ставлення до власного „Я” підвищилися з низького до високого рівня. Показники мотивації досягнень та почуття громадського обов'язку залишилися в межах середнього рівня, а онтогенетичної рефлексії - перемістився до зони високих значень.

Означену динаміку ми розглядаємо як підтвердження ефективності формульованої частини експерименту та гіпотез дослідження в цілому.

Таблиця 1.

**Динаміка відносних рівнів сформованості життєвої компетентності
майбутніх практичних психологів***

Чинники та їх показники	Р	І	В	Н	І
	Високий	Середній	Низький		
Компетентнісний потенціал особистості (перцептивно-інтерактивна компетентність):					
взаємопізнання	○	●			
взаєморозуміння	○	●			
взаємовплив		○●			
соціальна автономність	○	●			
соціальна адаптивність		○●			
соціальна активність		○●			
Життєтворчість (сенсожиттєві орієнтації):					
осмисленість життя	○	●			
життєві цілі		○●			
емоційна насиченість життя		○●			
задоволеність самореалізацією	○	●			
локус контролю Я	○	●			
керуваність життя	○	●			
Готовність до виявлення активності копінг-стратегій: розв'язання проблем	○	●			
пошук соціальної підтримки		●○			
унікнення					●○
<i>рівень самоактуалізації</i>	○	●			
Особистісна зрілість	○	●			
мотивація досягнення		○●			
ставлення до власного „Я”	○				●
почуття громадянського обов'язку		○●			
життєва настанова	○				
здатність до психологічної близькості	○				●
<i>рівень онтогенетичної рефлексії</i>	○	●			

* позначка „●” характеризує дані до формуального експерименту, позначка „○” – після проведення формуального експерименту

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів, що полягає у здійсненні системного вивчення феномена життєвої компетентності особистості, визначенні й описанні його структури та чинників, обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ формування життєвої компетентності особистості впродовж професійного навчання. Розроблено, апробовано та впроваджено технологію формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

1. Життєва компетентність особистості у вітчизняних дослідженнях розглядається як: особистісна якість; сукупність відповідних компетенцій; певний набутий рівень розвитку знань, умінь та навичок. Включає уміння: розв'язувати найрізноманітніші життєві проблеми; отримувати й аналізувати інформацію; критично аналізувати її, приймати рішення; оцінювати соціальні наслідки дій; працювати в групі; розробляти й виконувати контракти; включатись у проекти, організовувати свою роботу, використовувати нові інформаційні технології, проявляти стійкість перед труднощами, знаходити нові рішення. Поняття компетентності інтегрує в собі складові: когнітивну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову тощо. Життєву компетентність дослідники розглядають як детермінанту саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, життєтворчості. Вона передбачає відповідний до вікових можливостей та індивідуальної історії життя рівень розвитку особистісних механізмів: наслідування, ідентифікації, імітації, емпатії, рефлексії, образу „Я”, совісті.

Компетентність тісно пов'язана з поняттями „зрілість”, „готовність до виявлення соціальної активності”, „індивідуальний стиль життєдіяльності”, системою ціннісних орієнтацій особистості. Системоуворювальною складовою життєвої компетентності вважається відповідальність особистості за свою долю, вчинки і дії, за їхні соціальні наслідки. Особистісні риси компетентної людини є близькими до рис самоактуалізованої особистості. Механізмом розвитку життєвої компетентності вчені вважають самоактуалізацію. Процес формування життєвої компетентності залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається особистість. Найвищий рівень життєвої компетентності особистості визначає вибір нею життєвого шляху.

Теоретичною основою дослідження є концепція життєтворчої активності особистості, в межах якої життєва компетентність розглядається як одна з провідних компонент життєтворчості. Згідно визначеного підходу, життєва компетентність – цілісне утворення, що являє собою складну системну властивість усієї особистості, і характеризує її здатність: зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання та проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях. Таке розуміння предмету дослідження дозволило здійснити системний аналіз поняття, побудувати його психологічний конструкт і визначити *внутрішні психологічні чинники* життєвої компетентності:

компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності та особистісну зрілість; а також чотири відносних рівні прояву: суб'єктний, адаптаційний, дезадаптаційний та рівень життєвої некомпетентності.

Аналіз співвідношення вікових проміжків і завдань розвитку в контексті виявлення передумов формування життєвої компетентності особистості дозволяють стверджувати, що для формування основних її підструктур найсприятливішим виступає період юнацького віку. Сприятливими факторами такого формування є закономірності психічного розвитку (завершення розвитку найголовніших психічних функцій, важливі новоутворення), провідної діяльності та зони найблищого розвитку.

2. За даними констатувального експерименту за переважною більшістю показників між групами студентів-психологів перших та четвертих курсів значущих відмінностей не виявлено, рівень сформованості компонентів життєвої компетентності характеризувався середніми значеннями, що може вважатися недостатнім для розв'язання різноманітних життєвих завдань за межами навчального закладу.

3. Процес формування життєвої компетентності особистості майбутнього психолога в умовах професійного навчання відзначається складною багатofакторною структурою. У взаємовідносинах показників проявляються багатозначні зв'язки, що вказують на складний характер взаємодії внутрішніх чинників формування життєвої компетентності та розкривають специфіку взаємовідносин як окремих показників між собою, так і їх комплексів. Виявлені зв'язки між показниками в цілому поєднуються у чотири провідних комплекси рис, що групуються навколо таких модальностей: *осмисленість життя, самоактуалізація, особистісна зрілість, активність соціальної взаємодії*, що в цілому підтверджує результати теоретичного пошуку внутрішніх психологічних чинників життєвої компетентності, розвитком яких забезпечується процес професійного становлення майбутнього практичного психолога.

4. Розроблено авторську технологію формування життєвої компетентності майбутніх психологів в умовах професійного навчання, центральним елементом якої є метод проектів. Вона враховувала комплексний та послідовний характер проведення формувального та розвивального впливу, представленого трьома взаємопов'язаними між собою етапами: набуття життєвих компетенцій, розвитку особистісних якостей та формування системоутворювальних характеристик. Кожен з етапів передбачав відповідну до його змісту модульну організацію, до складу якої входили лекційний та тренінговий модуль і модуль навчальних або практико-зорієнтованих проектів.

Проведений аналіз дозволив виокремити *зовнішні психологічні чинники* формування життєвої компетентності особистості в умовах спрямованого психологічного впливу, що відповідають використуванню технологіям і відображаються в побудові середовища: позитивна емоційна насиченість; атмосфера довіри, безпеки, взаєморозуміння та комфорту; толерантність і безоцінність, рольова нерегламентованість, децентрованість, наявність креативних зразків; спрямованість на перебування в процесі (тут і тепер); проблемність і невизначеність, образно-

інформаційна збагаченість; надпредметність, метакогнітивний, інтегративно-діяльнісний характер середовища; груповий характер використання.

5. Підтверджено ефективність технології формування життєвої компетентності майбутніх психологів. Підвищення компетентнісного потенціалу респондентів у напрямку від середнього до високого рівня відбулося за рахунок показників перцептивно-інтерактивної компетентності, а життєтворчого потенціалу - показників осмисленості життя. Готовність до виявлення активності проявилася у підвищенні рівня самоактуалізації, домінуванні стратегії розв'язання проблем, та низькому рівні використання стратегії уникнення невдач.

Найсуттєвіші зміни відбулися за чинником особистісної зрілості: показники здатності до психологічної близькості та ставлення до власного „Я” підвищилися з низького до високого рівня. Показники мотивації досягнень та почуття громадського обов'язку залишилися в межах середнього рівня, а показник онтогенетичної рефлексії перемістився до зони високих значень. Виявлені тенденції проявилися насамперед на поведінковому та емоційному рівні: майбутні психологи відзначали підвищення емоційної стабільності, толерантності, відкритості, готовності до взаємодії та розв'язання життєвих задач.

Теоретичні положення та експериментальні результати дослідження не вичерпують проблему набуття особистістю життєвої компетентності у всій її складності та багатовимірності. Для подальшого вивчення інших аспектів проблеми в психології ми вважаємо перспективними такі напрями: вивчення особливостей впливу рівня життєвої компетентності психологів на суб'єктивну задоволеність реалізацією власного життєвого проекту; розробка методики діагностування життєвої компетентності особистості; дослідження феноменології, закономірностей життєвої компетентності суб'єктного рівня, вікових та гендерних аспектів проблеми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Демчук О. О. Життєва компетентність особистості: європейська парадигма / О. О. Демчук // Наук. вісн. : зб. наук. пр. (Одеса, груд. 1997р.) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2006. – № 9–10. – С. 134–139.
2. Демчук О. О. Соціально-психологічна компетентність особистості та її психологічні прояви / О. О. Демчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. РДГУ / РДГУ ; [редкол.: І. Д. Бех, В. В. Вербець, А. М. Воробйов та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. 37. – С. 46–48.
3. Демчук О. О. Компетентність психолога як складова загальної психологічної культури / О. О. Демчук // Наук. вісн. : зб. наук. пр., (Одеса, груд. 1997 р.) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2007. – № 1–2. – С. 236–240.

4. Демчук О. О. Життєва компетентність особистості: підходи до аналізу / О. О. Демчук // Наук. вісн. : зб. наук. пр. (Одеса, груд. 1997 р.) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2008. – № 4–5. – С. 101–104.
5. Демчук О. О. Компетентнісний підхід до модернізації професійної освіти / О. О. Демчук // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південного наук. Центру АПН України. (Одеса, жовт. 1997 р.) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2009. – № 1–2 (січ.-берез.). – С. 192–193.
6. Демчук О. О. Особливості формування життєвої компетентності у системі професійної освіти майбутніх психологів / О. О. Демчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. РДГУ ; [редкол.: І. Д. Бех, В. В. Вербець, А. М. Воробйов та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2009. – Вип. 41. – С. 50–52.
7. Демчук О. О. Вікові особливості становлення життєвої компетентності особистості / О. О. Демчук // Наук. зап. Сер., Психологія і педагогіка (Острог, 10 лют. 2010 р.) / Нац. ун-т «Острозька академія». – Острог, 2010. – № 14 – С. 132–138.
8. Демчук О. О. Детермінанти життєвої компетентності як механізми розвитку особистості / О. О. Демчук // Вісн. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер., Психологія. – Харків : ХНПУ, 2010. – Вип. 37. – 240 с.; С. 93–99.
9. Демчук О. О. Творчий холистичний тренінг як технологія розвитку життєвої компетенції особистості / О. О. Демчук // Актуал. проблеми практичної психології : зб. наук. пр. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2009. – Ч. 1. – 718 с.; С. 330–335.
10. Демчук О. О. Психологічні закономірності організації професійного самовиховання майбутніх педагогів : [Всеукр. наук.-практ. конф. «Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку», Рівне, 29–30 жовт. 2010 р.] / О. О. Демчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [редкол.: С. С. Пальчевський, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін.]. – Рівне : [РДГУ], 2010. – Вип. 43. – С. 23–26.
11. Демчук О. О. Психологічні закономірності організації професійного самовиховання майбутніх педагогів : [Всеукр. наук.-практ. конф. «Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку», Рівне, 29–30 жовт. 2010 р.] / О. О. Демчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; [редкол.: С. С. Пальчевський, М. С. Янцур, І. Д. Бех та ін.]. – Рівне : [РДГУ], 2010. – Вип. 43. – С. 23–26.
12. Демчук О. О. Метод проектів як особистісно-зорієнтована технологія розвитку життєвої компетентності : [III Міжнар. наук.-практ. конф. «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді», Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, м. Луцьк. 24–25 берез. 2011 р.] / О. О. Демчук // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 2. – С. 287–290 ; Український науковий журнал. – № 2. – 2011. – 443 с.; С. 287–291.

АНОТАЦІЇ

Демчук О.О. Психологічні чинники формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2012.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню психологічних чинників формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів.

У роботі представлено аналіз провідних дослідницьких парадигм та психолого-педагогічних підходів до визначення сутності поняття «життєва компетентність особистості», здійснено системне вивчення феномена життєвої компетентності, визначено й описано його структуру, внутрішні та зовнішні психологічні чинники. Розроблено психологічні засади життєвої компетентності особистості як психологічної категорії на рівні психологічного конструкту, визначено її процесуально-динамічні особливості й психологічні механізми, описано феноменологію. Визначено віковий проміжок, сензитивний для формування життєвої компетентності.

Експериментально виявлено, що процес формування життєвої компетентності особистості майбутнього психолога відзначається складною багатофакторною структурою та є недостатньо ефективним в умовах традиційного професійного навчання. Обґрунтовано, розроблено, апробовано та доведено ефективність технології формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів в умовах професійного навчання.

Ключові слова: життєва компетентність особистості, психологічні чинники, компетентнісний потенціал, життєтворчість, готовність до виявлення активності, особистісна зрілість, технологія формування життєвої компетентності, метод проектів.

Демчук Е.А. Психологические факторы формирования жизненной компетентности будущих практических психологов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2012.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию психологических факторов формирования жизненной компетентности будущих практических психологов.

В работе представлен анализ ведущих исследовательских парадигм и современных психолого-педагогических подходов к определению сущности понятия «жизненная компетентность личности». Теоретической основой исследования является концепция жизнетворческой активности личности, в рамках которой жизненная компетентность рассматривается как один из ведущих компонентов жизнетворчества.

Осуществлено системное изучение феномена жизненной компетентности, определены и описаны его структура, внутренние (компетентностный потенциал, жизнотворчество, готовность к выявлению активности, личностная зрелость) и внешние (условия, при которых процесс приобретает эффективность) факторы. Разработаны психологические основы жизненной компетентности личности как психологической категории на уровне построения психологического конструкта, определены ее процессуально-динамические особенности и психологические механизмы, описано феноменологию.

Анализ соотношения возрастных промежутков и задач развития в контексте выявления предпосылок формирования жизненной компетентности личности позволяет утверждать, что для формирования основных ее подструктур сензитивным выступает период юношеского возраста. Установлено, что благоприятными условиями такого формирования являются закономерности психического развития (завершение развития основных психических функций, важные новообразования), ведущей деятельности и зоны ближайшего развития.

Разработаны критерии дифференциальной диагностики уровневой динамики жизненной компетентности студентов-психологов.

Экспериментально выявлено, что процесс формирования жизненной компетентности личности будущего психолога в условиях профессионального обучения отмечается сложной многофакторной структурой. Во взаимоотношениях показателей определены многозначные связи, которые раскрывают специфику взаимоотношений как отдельных показателей между собой, так и их комплексов. Полученные в ходе исследования связи между показателями в целом объединяются в четыре ведущих комплекса характеристик: осмысленность жизни, самоактуализация, личностная зрелость, активность социального взаимодействия.

Результаты констатирующего эксперимента показали недостаточную эффективность формирования жизненной компетентности будущих психологов в процессе традиционного профессионального образования. На основании обобщения теоретических основ проблемы в современной зарубежной и отечественной психологии и результатов констатирующего эксперимента разработана технология формирования жизненной компетентности будущих психологов в условиях профессионального обучения, центральным элементом которой выступил метод проектов. Предложенная технология формирования жизненной компетентности студентов-психологов предусматривала комплексный и последовательный характер проведения формирующего и развивающего воздействия, представленного тремя взаимосвязанными между собой этапами: приобретение жизненных компетенций, развитие личностных качеств и формирование системообразующих характеристик. Каждый из этапов имел соответствующую его содержанию модульную организацию, в состав которой входили лекционный и тренинговый модуль и модуль учебных или практико-ориентированных проектов.

Проведенный анализ позволил выделить внешние факторы формирования жизненной компетентности личности в условиях направленного психологического воздействия, которые соответствуют используемым технологиям: положительная эмоциональная насыщенность; атмосфера доверия, безопасности, взаимопонимания

и комфорта, толерантность и безоценочность, ролевая нерегламентированность, децентрированность, наличие креативных образцов; направленность на пребывание в процессе (здесь и сейчас), проблемность и неопределенность, образно-информационная обогаченность; надпредметность, метакогнитивный, интегративно-деятельностный характер среды; групповой характер использования.

Согласно результатам контрольного этапа формирующего эксперимента установлена и статистически подтверждена эффективность технологии

формирования жизненной компетентности будущих психологов в условиях профессионального обучения.

Ключевые слова: жизненная компетентность личности, психологические факторы, компетентностный потенциал, жизнетворчество, готовность к проявлению активности, личностная зрелость, технология формирования жизненной компетентности, метод проектов.

Demchuk O.O. Psychological reasons of prospective practical psychologist's life competence. – Manuscript.

The thesis for Candidate of psychology Degree in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2012.

Thesis is dedicated to theoretical and experimental research of psychological reasons of prospective practical psychologist's life competence formation.

The analysis of prominent research paradigms, psychological and pedagogical approaches to defining essence of "personality life competence" concept are presented in the work, the systemic studying of life competence phenomenon was done, its structure, inner and outer psychological reasons were defined and described in the work.

Psychological basis of personality life competence as psychological category at the level of psychological construct are elaborated; its procedural dynamic peculiarities and psychological mechanisms are defined, its phenomenology is described. The age interval which is sensitive for life competence formation is defined.

It is detected experimentally that process of prospective psychologists' life competence formation in the conditions of professional education is characterized by complex multifactor structure.

The efficiency of technology of prospective practical psychology life competence formation in the conditions of professional education is substantiated, developed, approbated and demonstrated.

Key words: personality life competence, psychological reasons, competence potential, life creativity, individual maturity, technology of life competence formation, project method.